

ARAB MAQOL-MATALLARIDA MAYL KATEGORIYASINING O'RNINI

Boqijonova Kumushoy Toxir qizi

Oriental universiteti 2-kurs magistranti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya: Mazkur maqolada arab maqol va matallarida mayl kategoriyasining ifodalanishi, uning lingvistik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida arab tilidagi maqol-matallarda buyruq, istak, shart va boshqa mayl shakllarining qo'llanishi o'rganilib, ularning nutqiy va pragmatik vazifalari yoritiladi. Maqol-matallarda mayl kategoriyasi orqali xalqning dunyoqarashi, madaniyati va ijtimoiy tajribasi qanday aks etishi misollar asosida ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari arab paremiologiyasida mayl kategoriyasining muhim o'rin tutishini va uning kommunikativ ta'sir kuchini ochib beradi.

Kalit so'zlar: arab tili, maqol-matallar, mayl kategoriyasi, paremiologiya, semantika, pragmatika, lingvistik tahlil, nutqiy ifoda

Kirish qismi: Tilshunoslikda grammatik kategoriyalar tizimi tilning mazmuniy va funksional imkoniyatlarini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shunday kategoriyalardan biri – mayl kategoriyasi bo'lib, u harakatning voqelikka munosabati, so'zlovchining niyati, istagi, buyruq yoki shart kabi ma'nolarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Arab tilida mayl kategoriyasi fe'l tizimining ajralmas qismi sifatida keng qamrovli semantik va pragmatik imkoniyatlarga ega. Arab xalq og'zaki ijodining muhim tarkibiy qismi bo'lgan maqol va matallar esa tilning nafaqat estetik, balki ijtimoiy-falsafiy qatlamini ham o'zida mujassam etadi. Mazkur paremiologik birliklar xalqning ko'p asrlik tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlarini hamda kommunikativ strategiyalarini ifodalash vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, arab maqol-matallarida grammatik kategoriyalarning, xususan, mayl kategoriyasining qo'llanishini o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, unda arab maqol-matallarida mayl kategoriyasining ifodalanish xususiyatlari, uning semantik va pragmatik funksiyalari hamda nutqiy ta'sirchanlikdagi o'rnini kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Ayniqsa, buyruq, istak va shart mayllarining paremiologik birliklarda qanday shakllanishi va ular orqali qanday ma'no yuklamalari ifodalanishi masalalari alohida e'tibor markazida bo'ladi.

Tadqiqotning maqsadi – arab maqol-matallarida mayl kategoriyasining o'rnini aniqlash, uning lingvistik xususiyatlarini ochib berish hamda ushbu kategoriyaning nutqiy va madaniy ahamiyatini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun maqol-matallar materiallari asosida tahlil, taqqoslash va tavsiflash metodlaridan foydalaniladi. Mazkur ish natijalari arab tilshunosligida paremiologik birliklarni grammatik jihatdan o'rganishga qo'shilgan muhim hissa bo'lib, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Adabiyotlar sharhi: Arab tilshunosligida mayl kategoriyasi qadimdan o'rganib kelinadi. Dastlabki ilmiy qarashlar Sibawayhning "Al-Kitob" asarida bayon etilgan bo'lib, unda fe'l shakllari va ularning ma'no xususiyatlari asoslab berilgan. Keyingi davrlarda Al-Zamakhshari va boshqa olimlar tomonidan bu masala yanada rivojlantirilib, maylning nutqiy va uslubiy jihatlari tahlil qilingan.

Arab maqol-matallarini o'rganish borasida Al-Maydanining to'plamlari muhim manba hisoblanadi. Biroq mavjud tadqiqotlarda maqol-matallarda mayl kategoriyasining o'rnini

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

yetarlicha maxsus o'rganilmagan. Shu jihatdan mazkur tadqiqot ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratiladi.

S. Qosimova, I. Bultakov hamda B. Begmatov tadqiqot ishlarida arab tilidagi mayl kategoriyasining grammatik va semantik xususiyatlari keng yoritilib, tilning semantik, uslubiy va pragmatik xususiyatlari, xususan, nutq birliklarining ifoda imkoniyatlari o'rganilgan.

Tahliliy qism: Arab maqol-matallarida mayl kategoriyasi fe'lning funksional-semantik tizimi doirasida muhim o'rin egallaydi va u nutqning kommunikativ yo'nalishini belgilovchi asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Paremiologik birliklarda mayl shakllarining qo'llanishi bevosita umumlashtirilgan tajriba, ijtimoiy me'yor va axloqiy qadriyatlarni ifodalashga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, arab maqol-matallarida buyruq mayli (الأمر فعل) yuqori chastotaga ega bo'lib, u ko'proq didaktik va normativ xarakterdagi mazmunni ifodalaydi. Masalan, "مَرًا كَانَ وَلَوْ الْحَقُّ قُلٌّ" kabi birliklarda buyruq shakli orqali universal axloqiy prinsip ifodalanadi. Bunda buyruq mayli formal jihatdan imperativ bo'lsa-da, semantik jihatdan maslahat, tavsiya yoki ogohlantirish ma'nolarini anglatadi. Demak, mazkur holatda grammatik shakl va pragmatik mazmun o'rtasida ma'lum darajada ko'chish (transpozitsiya) kuzatiladi.

Istak mayli (الدعاء، التمني) bilan bog'liq konstruktsiyalar esa maqol-matallarda emotsional-ekspressivlikni ta'minlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. "نَفْسُهُ قَدْرَ عَرَفَ امْرَأً اللَّهُ رَحِمٌ" kabi misollarda istak shakli orqali ijobiy baholash va ideal holatni ifodalash amalga oshiriladi. Bu esa paremiologik birliklarning nafaqat axborot beruvchi, balki baholovchi funksiyani ham bajarishini ko'rsatadi.

Shart mayli (الشرط أسلوب) arab maqol-matallarida sabab-oqibat munosabatlarini umumlashtirishda asosiy sintaktik model sifatida qo'llanadi. "وَجَدَ جَدَّ مَنْ" yoki "غَلَبَ رَأْيَانُ اجْتَمَعَ إِذَا" kabi birliklarda shart konstruktsiyasi orqali ijtimoiy tajriba asosida shakllangan qonuniyat ifodalanadi. Bu turdagi tuzilmalar mantiqiy izchillikni ta'minlab, maqollarning gnoseologik qiymatini oshiradi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, arab maqol-matallarida mayl kategoriyasi ko'pincha ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega bo'lib, unda grammatik shakl va nutqiy maqsad o'zaro uyg'unlashadi. Xususan, buyruq shakli orqali maslahat, istak shakli orqali baholash, shart shakli orqali esa umumlashtirilgan xulosa ifodalanadi. Bu holat mayl kategoriyasining paremiologik birliklardagi pragmatik salohiyatini namoyon etadi.

Umuman olganda, arab maqol-matallarida mayl kategoriyasi nafaqat grammatik hodisa, balki muhim lingvopragmatik vosita sifatida xizmat qiladi. U orqali nutqning ta'sirchanligi, umumlashtirish darajasi va madaniy mazmuni kuchaytiriladi.

Natijalar qismi: O'tkazilgan tahlillar asosida arab maqol-matallarida mayl kategoriyasining o'ziga xos lingvistik va pragmatik xususiyatlari aniqlab berildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mayl kategoriyasi paremiologik birliklarda muhim kommunikativ vosita sifatida faol qo'llanadi va u orqali umumlashtirilgan hayotiy tajriba ifodalanadi.

Birinchidan, arab maqol-matallarida buyruq mayli eng yuqori faollikka ega bo'lib, u asosan nasihat, tavsiya va ogohlantirish mazmunlarini ifodalashda xizmat qiladi. Bunda buyruq shakli ko'pincha o'zining bevosita grammatik ma'nosidan kengayib, pragmatik jihatdan yumshoqroq – maslahat yoki didaktik xulosa mazmuniga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, istak mayli bilan bog'liq konstruktsiyalar maqol-matallarda baholovchi va emotsional-ekspressiv funksiyani bajaradi. Ular orqali ijobiy ideal, orzu yoki duo shaklidagi umumlashmalar ifodalaniib, nutqning ta'sirchanligi oshiriladi.

Uchinchidan, shart mayli arab maqol-matallarida sabab-oqibat munosabatlarini ifodalovchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu shakl yordamida hayotiy qonuniyatlar va

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

tajribalar mantiqiy izchillikda umumlashtiriladi, bu esa maqollarning didaktik va gnoseologik qiymatini oshiradi.

Tadqiqot jarayonida mayl kategoriyasining paremiologik birliklarda ko'p qatlamli semantik va pragmatik xususiyatga ega ekanligi aniqlandi. Ya'ni, grammatik shakl va nutqiy maqsad o'rtasida muvofiqlik kuzatilib, bir shakl bir necha kommunikativ vazifani bajarishi mumkin. Umuman olganda, arab maqol-matallarida mayl kategoriyasi tilning muhim funksional unsurlaridan biri bo'lib, u orqali xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va nutqiy strategiyalari ixcham va ta'sirchan shaklda ifodalanadi. Mazkur natijalar arab tilshunosligida paremiologik birliklarni grammatik va lingvopragmatik jihatdan o'rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Xulosa qismi: Mazkur tadqiqotda arab maqol-matallarida mayl kategoriyasining o'zni kompleks lingvistik va lingvopragmatik yondashuv asosida o'rganildi. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, mayl kategoriyasi paremiologik birliklarning shakllanishi va mazmuniy ifodasida muhim funksional vosita hisoblanadi. U nafaqat fe'lining grammatik kategoriyasi sifatida, balki nutqning kommunikativ yo'nalishini belgilovchi, tinglovchiga ta'sir ko'rsatish imkonini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida arab maqol-matallarida buyruq, istak va shart mayllarining qo'llanish xususiyatlari batafsil tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, buyruq mayli eng faol qo'llaniladigan shakl bo'lib, u orqali asosan nasihat, ogohlantirish va hayotiy tajribaga asoslangan tavsiyalar ifodalanadi. Bunda buyruq shakli ko'pincha o'zining bevosita ma'nosidan chiqib, yumshatilgan pragmatik mazmun – maslahat yoki umumlashgan xulosa sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat grammatik shakl va nutqiy maqsad o'rtasidagi funksional moslashuvni yaqqol ko'rsatadi.

Istak mayli esa maqol-matallarda emotsional-ekspressivlikni ta'minlovchi vosita sifatida alohida o'rin tutadi. U orqali ijobiy baho, ideal holat yoki duo shaklidagi umumlashmalar ifodalanadi. Bu esa maqol-matallarning nafaqat informativ, balki baholovchi va ta'sirchan nutq birliklari ekanligini ko'rsatadi. Istak shakllari orqali xalqning axloqiy qarashlari va qadriyatlari ham o'z ifodasini topadi.

Shart mayli esa sabab-oqibat munosabatlarini ifodalashda asosiy sintaktik model sifatida xizmat qiladi. Ushbu konstruktsiyalar yordamida hayotiy tajriba asosida shakllangan qonuniyatlar mantiqiy izchillikda ifodalanadi. Natijada maqol-matallarning didaktik va gnoseologik ahamiyati yanada ortadi. Shart konstruktsiyalarining keng qo'llanishi arab maqol-matallarining mantiqiy asoslangan va umumlashtirilgan xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida mayl kategoriyasining paremiologik birliklarda ko'p qatlamli semantik va pragmatik xususiyatga ega ekanligi aniqlandi. Ya'ni, bir grammatik shakl bir vaqtning o'zida bir nechta nutqiy vazifani bajarishi mumkin. Bu esa arab maqol-matallarining chuqur ma'noga ega, ixcham va yuqori darajada ta'sirchan nutq birliklari ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Arab maqol-matallarida mayl kategoriyasi tilning muhim funksional vositalaridan biri bo'lib, u orqali xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlari mujassam holda ifodalanadi. Mazkur tadqiqot natijalari arab tilshunosligida paremiologik birliklarni grammatik va lingvopragmatik jihatdan o'rganishga muhim hissa qo'shadi hamda kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sibawayh. *Al-Kitob*. – Qohira: Dar al-Kutub, 1988. – 1-jild. – 456 b.
2. William Wright. *A Grammar of the Arabic Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1896. – Vol. 1. – 350 p.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

3. Al-Maydani. *Majma' al-amthal*. – Bayrut: Dar al-Ma'rifa, 2001. – 2-jild. – 520 b.
4. Bekmuratova S. MAQOLLAR TARJIMASIDA TARJIMONLARINING LINGVOMADANIY YONDASHUVLARI //Conferences. – 2025. – T. 1. – №. 1.
5. Bultakov, I. (2026). ARAB TILIDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIIY MATNLARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MASALALARI. *Наука и инновация*, 4(15), 31–33. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/75949>
6. Bekmuratova S. PATRIOTIC IDEAS REFLECTED IN PROVERBS: A COMPARATIVE STUDY OF ENGLISH AND UZBEK CULTURES //SHOKH LIBRARY. – 2025. – T. 1. – №. 12.
7. BEKMURATOVA S. Maqollar tarjimasida tarjimonlarining lingvomadaniy yondashuvlari 166 II SHO 'BA //QIYOSIIY TILSHUNOSLIK MASALALARI.
8. Kasimova, S. (2025). TRANSLATION OF EXAMPLES OF EASTERN LITERATURE INTO UZBEKISTAN: ISSUES OF STYLE, CONTENT AND AESTHETIC CONSISTENCY. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(3), 116-119.
9. Kasimova, S. S. (2024). Transformación de frases y sus destrucciones. *Salud, Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias*, 3, 740.
10. Korayem, S. M. A., Shamusarov, S. G., Mutalova, G. S., Begmatova, B. M., & Saidova, N. M. (2024). Calling for the Use of Intermediate Language in Teaching Arabic to Non-Native Speakers, Its Foundations and Problems. *Power System Texnology Journal*, ISSN, 1000-3673.
11. Abdullayeva M., Kasimova S. INGLIZ VA ARAB TILLARINING O'RGANILISHIDAGI MURAKKABLIKAR VA IMKONIYATLAR //SHOKH LIBRARY. – 2025.
12. Sayfullaevna K. S. Arabic Linguistic in Transoxiana (XI-XIII Centuries) //International Journal of Innovative Technologies in Social Science. – 2019. – №. 1 (13). – C. 3-6.
13. Shakhnoza Akramovna Kuldashaeva, Ikrom Yusupovich Bultakov, Buzakhro Marufjanovna Begmatova, Malokhat Rikhsibaevna Pulatova, Yulduz Turdaliyevna Berdiyeva, Muslimabonu Abduvositkizi Tursunaliyeva. (2025). *Journal of Applied Bioanalysis*, 11(S10), 06-12. <https://doi.org/10.53555/jab.v11si10.1332>
14. Qiz B. S. M. THE CONCEPT OF “PATRIOTISM IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – T. 4. – №. 7S. – C. 59-61.